Dr. P. BOEYNAEMS.

6

J. A. Roselt,
een 18e eeuwse chirurgijn uit de Leiestreek

SEPTEMBER 1950

Ex "Periodiek"

Halverwege Kortrijk, de geboorteplaats van Palfijn, en Gent, Palfijn's laatste rustplaats, te Machelen, een landbouwgemeente aan de Leie, begon omstreeks 1730, het jaar van Palfijn's overlijden, een jong chirurg en verloskundige, « gezwooren wondartz en geboortshelper », zoals hij zichzelf noemt, een plattelandspraktijk die hij gedurende meer dan een halve eeuw met succes zal blijven beoefenen

Over Roselt is weinig of niets gekend. In de medico-biographische lexica is hij een onbekende en in de enkele werken die handelen over de geschiedenis der geneeskunde ten onzent wordt zijn naam ternauwernood vermeld. Nochtans verdiend hij meer belangstelling, als was het maar om het drietal merkwaardige geneeskundige en in de Nederlandse taal geschreven werkjes die hij ons heeft nagelaten. Zelfs de speurzinnige zoekers die De Potter en Broeckaert waren, in hun Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen (4de deel Gent, 1864-1870) waarin zij na de beschrijving van iedere gemeente de verdienstelijke personen opgeven in de gemeente geboren, zeggen in het hoofdstuk over Machelen : « Te Machelen werd geboren de verdienstelijke « geneesheer Jan-Albert Roselle (sic) in 1780 overleden ; zijn naam « komt voor op de voorloopige lijst van de op last des Staatsbestuur « uitgegevene de Biographie Nationale. Wij zijn er niet in gelukt, eenige « bijzonderheden over het leven en de werkzaamheden dezes man te « weten te komen. » Als men de Biographie Nationale dan gaat raadplegen vindt men wel de naam van Roselt Jean-Baptiste, die de zoon is van de Roselt die ons thans bezighoudt en waarover verder meer, maar van Jan-Albert, de vader, treft men geen spoor.

We zullen trachten deze leemte aan te vullen grotendeels aan de hand van gegevens genomen uit zijn eigen werken waarin hij zo mededeelzaam is over zichzelf en hem zo beter leren kennen. Het is vooreerst een vertaling uit het Duits van een werk over het gebruik van de hefboom in verloskunde te Gent z. .d. uitgegeven en verder twee werkjes over natuur-, genees-, heel- en geboortskundige waarnemingen eveneens te Gent uitgegeven resp. in 1781 en in 1783.

Deze waarnemingen zijn ziekteobservaties van patienten uit de eigen praktijk, in allen eenvoud verteld, geschilderd in geuren en kleuren, met vermelding van naam, voornaam en soms toenaam van zieke, beroep, woonplaats, datum, verloop en behandeling van ziekte, zonder de minste inachtneming van beroepsgeheim, zoals dat ten anderen in die dagen meer in de geplogendheden lag. Zo krijgen we ondermeer kennis van de vallende ziekte waaraan het dochterke van de koster van St. Elois Vijve leed ; van de ziekte die Mijnheer de la Potterie, heer van Berghem enz. opliep toen hij 's morgends vroeg « met zijnen Nagtrok alleen bekleedt », enige stukken lands verre was gewandeld en er verrast werd door « eene noordsche Hagel kanonade, zodanig dat hij tot op zijn Lichaam nat was » ; van de beroerte van den heer Vlieger, pastoor te St. Elois Vijve, dien Roselt samen met Van de Poel, geneesheer te Wakken en de heer Staes, medico-chirurgijn te Kortrijk in behandeling nam en die dank — of misschien spijts — hunne samen-

gevoegde geleerdheid van zijn ziekte genas en daarna nog twaalf jaren leefde ; van de dienstmaarte van Mr. Minne, burgemeester van St. Baafs Vijve die van den koeier met een kluppel op haar hoofd werd geslagen en er van genas ; van den heer Pastoor van Markegem die met een « altijd uithangende Breuke » werd geplaagd en wiens nierkolieken verkeerdelijk door zijn behandelende geneesheer aan zijn breuk werden toe-

NATUUR- GENEES- HEEL- EN
GEBOORTSKUNDIGE
WAARNEMINGEN
EN
MENGEL-SCHRIFTEN,
TEN DIENSTE VAN HET
LANDVOLK,
UYTGEGEVEN
DOOR
J. A. ROSELT,
Gezwooren Wondartz en Geboortshelper tot
MACHELEN.
EERSTE STUK.

TE GEND,
Bij J. F. VANDER SCHUEREN, in de Breidelstege,
bij d'Appel-brugge.

M. DCC. LXXXI.

geschreven tot hij bij Roselt in behandeling kwam die hem van zijn nierkolieken genas en hem in 3 of 4 weken meer dan 400 stenen deed wateren van allerlei vorm en grootte. « Niet verwonderde mij meer » zegt hij « als dat zig de Pis-buizen van de Nieren, alsmede den Pis-« gang der Roede zo gemakkelijk, in zulk eenene hoogen Ouderdom, « lieten verweiden en uitrekken, dat'er ook zulke groote Steenen, en « scherp gehoekte stukken zonder merkelijke pijnen door gingen ! » Ik betwijfel het of onze moderne practici in dusdanige bewoordingen zich over hunne patiënten en meer bepaaldelijk over die uit de clerus zouden durven uitlaten en ik vraag me af met welke ogen de parochiale

zielen van Markegem hunne geestelijke herder hebben bezien na deze lectuur, want de geneeskundig litteratuur van Roselt was geschreven « ten dienste van het Landvolk », zoals het op de voorpagina van zijn werken staat vermeld. Wie begaan is met de heemkunde van de Leiestreek, zal niet mogen nalaten te snuisteren in deze waarnemingen, ter wille van de rijke oogst aan locale gegevens die te vergeefs in officiële archivalia zullen te vinden zijn. Ook over zichzelf schroomt Roselt niet te vertellen, over zijn eigen ziekten, hoe hij eens meer dan 16 maanden bedlegerig was en 30 aderlatingen onderging, hoe hij spijts zijne bedlegerigheid toch meeging naar een lastig kraambed waarheen hij geroepen was, meer dan anderhalf uur ver, want de werkkring strekt zich uit ver buiten de dorpsgrenzen. Buiten zijn woonplaats Machelen noteer ik de volgende gemeenten waar hij zieken in behandeling nam : Aarsele, Zeveren, Gottem, Markegem, Wakken, St. Baafs- en St. Elois-Vijve, Olsene, Zulte, Nokere, Huyze, Ouwergem, Nazareth en Wontergem ; dus mijlen in het rond wat een treffend bewijs is hoezeer men zijn diensten op prijs stelde. De verplaatsingen gebeurden met paard en rijtuig over hobbelige banen zoals we ons de Vlaanderse wegen van over twee honderd jaren kunnen voorstellen. De tijd ontbrak wel eens om 's middags over huis te keren, want te St. Elois-Vijve wordt het middagmaal gebruikt in de Postery, alwaar men hem eventueel kan komen vinden.

De geneeskunde die Roselt uitoefent is niet beter of slechter dan de gangbare geneeskunde uit die dagen. De artsenijschat bestaat voor een groot deel uit de cortex peruviana of koortsbast, het dieët uit warme thee, scheeuwei of botermelk. Een grote rol spelen de eleminerende middelen :

de aloude aderlating, 8 onçen of meer per keer en dikwijls herhaald,

braak- en purgeermiddelen,

het zetten van klisteren en

de zweetkuur door inwikkeling in verwarmde sargies ;

verder de antiphlogistische middelen :

warme omslagen,

het zetten van bussen met of zonder scarificaties, spaanse vliegen en andere blaartrekkende plaasters en de meer radikale middelen zoals de cauterisatie met het brandijzer of het verwekken van abcessen in de nek, zonder daarbij het plaatsen te vergeten aan slaap of aars van bloedechels, die toen gemeengoed waren in de apotheekkast van iedere buitendokter. Ieder dezer middelen wordt door Roselt genoemd en gebruikt en zonder uitspraak te doen over de al of niet doelmatigheid van ieder van hen, moeten we herkennen dat hij in zijn behandeling variatie wist te brengen.

Armer gesteld is het echter met zijn kennis van de ziekteoorzaak. We leven in een tijd toen microben en parasieten nog onbekend zijn en als grote ziekteverwekker wordt aanzien de koude. Bizonder de kin-

deren betalen hieraan een grote tol. Ziehier tot staving hoe een uitleg wordt gegeven aan tal van kinderziekten ;

« Ik hebbe hier nu meer als 47 jaaren lang, met innerlijke smerten « moeten aenzien, dat de nieuw-gebooren Kinders, nauwelijks een of « twee uuren naer hun geboorte, een uure, ja anderhalf uure verre, vol- « gens de uitgestrektheid der Gemeinten, 's winterdags voornamelijk « door Sneeuw, Hagel, Yssel, dikke Nevel, sterke Vorst, gepaart met « noorder- of oostersche Winden, na de Kerke gebragt wierden, en « nog gebragt worden, om hun het H. Doopsel toe te dienen. Door deze « ongestuimige Lucht en Koude worden alle Vezelen des nauwelijks « gebooren Kinds tevens te sterk t'samen getrokken, waar door de Uit- « waasseming, die bij de nieuw-gebooren Kinders overvloedig en ook « zelf noodzakelijk is, onderbroken wordt.

» In de Kerk gebragt zijnde, wordt hem door den Zielzorger of « anderen Kerkendienaar het H. Doopsel met het alderkoudste Water, « ja ik mag zeggen, dat met een Yskorste in den Doopsteen of Fonte « menigmaal overdekt is, met 3 handen vol over 't Hoofd te gieten, toe- « gedient. »

Volgen dan enkele waarnemingen over kinderziekten die hij toe-schrijft aan de al te vroege doopvaart naar de kerk en de overvloedige waterbedeling van de vrijgevige pastoor. Het zijn gevallen van ver-stopte traanbuizen, stuipen, rachitisme, oog- en oorettering, enz.

Al is de gebruikte terminologie anders, toch kunnen we uit de nauwkeurig beschreven symtomen deze verschillende ziekte-entiteiten herkennen. Naar schatting van de schrijver, die zich hier ontpopt als demograaf, zouden ten gevolge van bovenvermelde kerkelijke plechtig-heid jaarlijks in iedere gemeente 4 kinderen sterven ;

« Zo maakt het jaarlijks » — roept hij uit — « Vlaanderen op « 1100 gemeinten gerekent, een getal van 4400 doode kinderen, dus op « eenen tijd van 10 jaren 44000. Wat een groot verlies voor eenen « Staat. »

Waar de therapie ongecompliceerd en radicaal, en de kennis van etiologie eerder rudimentair is, treffen we een goede kennis aan van de symptomen. Met nauwgezetheid moet hij zijn ziektegevallen opgetekend hebben, om ze na jaren zo precies nog te kunnen te boek stellen. Uit-voerig en in details worden de symptomen, zo subjectieve als objectieve, opgegeven, het verloop der ziekte nagegaan, de veranderingen in de ziektetoestand genoteerd, zodat we na twee honderd jaren de beschre-ven ziekten kunnen herkennen, zij het ook dat de gebruikte terminologie anders klinkt en een grondiger kennis van de pathologie er iets anders voor ons van hebben gemaakt. Zodanig is zijn iever voor het stellen ener diagnose dat hij zich de moeite niet ontziet ene patiënte aan huis op te nemen om beter het verloop harer ziekte te kunnen nagaan ; het betrof een meisje van 17 jaar, dat door « de aller ervaarenste mannen zo van Gend, Cortrijk etc. » behandeld was geweest voor « epilepsia uteri », alvorens zij haar toevlucht zocht bij Roselt. Volgens de gegeven beschrijving was het zonder twijfel een geval van zware hysterie. Hij

nam het meisje dus in huis op, maar zij wierp zich uit het bed en maakte zulk spektakel in het dokter's huis dat zijn vrouw en kinderen van schrik uit den huize liepen en « twee dagen lang ontsteld waaren van « deze schrikkelijke Verschijnselen te zien. » Samen met zijn « Knegt en Meisen » geraakte hij haar ten slotte de baas, waarna zij volledig herstelde.

Bij gelegenheid werd er zelfs overgegaan tot ene sectie zo o.m. bij het geval van een voldragen tubaire zwangerschap, door Roselt gediagnosticeerd en waarbij hij voorgesteld had een keizersnede te doen — een zeldzaam waagstuk in die dagen — wat door de familie geweigerd werd met als gevolg dat de vrouw het bestierf. Wat men aan de levende had geweigerd stond men toe aan de dode.

De vroedkunde was tot in de achttiende eeuw grotendeels in handen van onervaren vrouwen.

« Deze Kunst — aldus Roselt — is nu by de Nederlanders en « voornaementlijk in onze landstreke by het buyten volk en lands-lieden « in dusdanige kleynagting gekomen, dat zy de zelve niet weerdiger « nog hooger agten, ook niet meer verdiensten toe schryven als aen het « lynweven ofte ketellappen ; En dit om dat zy van allerley slag van « onkundige Persoonen en misleydenden geringen loon beoeffend « word. »

Bij moeilijke kraambedden werd het soms een beenhouwerij in den echten zin des woords, vermits men er niet voor terugdeinsde, tot schade van baarmoeder en moeder, een kind af te halen met een « dobbelen « haek aen de punten zeer scherp, in het overige zeer wel gelijkende « de haeken der Vleesch-houwers waer aen zij de mindere stukken « vleesch ten toon hangen. »

De openbare besturen hadden zich gealarmeerd over deze onbekwaamheid der vroedvrouwen en in verschillende steden van Vlaanderen werden er cursussen voor de opleiding van vroedvrouwen opgericht. Ook Roselt wilde zijn duit in het zakje doen en trachtte door een privaat onderricht, dat enkele maanden duurde, bekwame vroedvrouwen te vormen. Hij maakte hierbij gebruik van het fantoom, een « door konst naargemaakte en op een Bekken geplaatste baermoeder ». Dit gebeurde in 1758 en hij is dus zonder twijfel een der eerste in het land geweest die onderricht op een mechanisch bekken heeft gegeven.

Uit de gevallen van dystocie die hij verhaalt en de manier waarop hij ze tot een goed einde brengt, kunnen we besluiten dat hij een ervaren vroedkundige was. Hij kent de verschillende handgrepen die bij iedere geboorteligging moeten aangewend worden, hij kan een extra-uteriene zwangerschap herkennen, durft het aan de keizersnede te doen, kent maar verwerpt de symphyseotomie ofte « Doorsnijding der Schaambeensvereeniging », omdat ze te gevaarlijk is, verricht ten huize van patiënt een vaginale hysterectomie voor een geval van inversio uteri, « van een overgesloofde baarmoeder » en dit in een tijd dat narcose en asepsie nog onbekend zijn.

Verwonderlijk mag het heten dat hij nergens gewag maakt van de

verlostang. Bij de beklemmingen van het hoofd gebruikt hij de hefboom en wel deze van de Weense professor en obstetricus Rechberger. Het was een licht uitgehold metalen blad van een voet lang, gevensterd in zijne gehele lengte en aan de uiteinden iets verbreed en gelepeld.

Toen Roselt het boek van Rechberger gelezen had waarin deze zijn hefboom bekend maakte, was hij er zo enthoesiast over dat hij het

BEKENDMAEKING

VAN EENEN BEZONDEREN

HEF-BOOM,

En des zelfs Aenlegging, Gebruyk ende Nut in Baerens nood.

DOOR DEN

Heer *ANTHONIUS JOANNES RECHBERGER*, H. R. K. K. A. MAJESTEYTS LYFWONDARTS, Eerſten van het Weezen-huys en Voormaligen Wondartz en Gebo̊orts-helper van het Hoſpitael van den H. Marcus tot Weenen.

Uyt het Hoogduytſch in het Nederduytſch vertaeld, met eene Voor-Reden vermeerderd, en uytgegeéven door J. A. ROSELT, *Gezwo̊orn Wondartz en Gebo̊orts-helper, tot Machelen.*

Tot Gend by de Gebroeders GIMBLET, Boekdrukkers en Boekhandelaeren.

dadelijk in het Nederlands vertaalde en uitgaf en er een lange inleiding aan toevoegde over eigen ervaringen.

J. B. Jacobs in zijn Vroedkundige Oefenschool, een boek dat gedurende lange jaren het klassieke boek over vroedkunde in onze gewesten is gebleven, kent Roselt de verdienste toe de hefboom van Rechberger te hebben verbeterd ; hij zelf maakt echter hiervan geen gewag.

De hefboom heeft in de verloskunde geen stand gehouden en werd verdrongen door de meer doelmatige en gemakkelijker te hanteren verlostang.

Een laatste woord over de taal van J. A. Roselt. Collega Elaut heeft in Kanttekeningen bij de stijl en de taal van Jan Palfijn (Weten-

schappelijke Tijdingen, Juni 1950) de mening vooropgezet dat de chirurgijnen uit de zestiende, zeventiende en achttiende eeuwen de Nederlandse taal hebben helpen gaaf te bewaren en te verrijken. Dit mag voor wat Roselt betreft met twee handen worden onderschreven. In de taal die hij schrijft bemerkt men een angstvalligheid om vreemde woorden te vermijden ; hij gebruikt een Nederlandse terminologie en de technische medische termen hebben een Nederlandse klank ; zo b.v. ;

de blaassonde heet blaaspijlder,

een fitstel heet pijpzweer

en een stylet wordt een proefijzer,

en alsof hij bevreesd is dat men hem verkeerd zou begrijpen voegt hij er dikwijls tussen haakjes de latijnse benaming aan toe. Men ontdoet zich niet aan de indruk dat zijn taal een Duitse inslag heeft : daar waar alle auteurs van zijn tijd voor uterus het woord lyfmoeder nog gebruiken, spreekt Roselt van baermoeder (uit het Duits gebärmutter) een woord dat later meer algemeen is geworden en met de tijd het woord lijfmoeder heeft verdrongen ; en waar zijn ambtgenoten zich chirurgijn of vroedmeester noemen betitelt hij zich met het duitsklinkend « wondartz en geboortshelper » (wundartz en geburtshelfer), hetgeen ons doet vermoeden dat hij zijn opleiding in een duitssprekend gebied heeft genoten. De stijl van zijn waarnemingen bezit niets van het stroef wetenschappelijk betoog en is vlot. De menstruaties « den maandelijken tol ordentelijk betalen » of « de maandelijke rente afleggen » en andere uitdrukkingen, zijn paraphrasen die de lectuur ervan veraangenamen en getuigen dat het den dokter niet aan fijne humor ontbrak.

Roselt overleed, zeggen De Potter en Broeckaert, in 1780. Ik vermoed echter dat het iets later geweest is en dat bij het verschijnen van het laatste zijner werkjes nog beleefd heeft in 1783 ; wat er ook van zij, zijn leven was welgevuld geweest, want buiten zijn beroepszorgen heeft hij de zorg gehad van een talrijk gezin ; op een bepaald ogenblik spreekt hij over de ziekte van zijn vrouw tijdens hare twaalfde zwangerschap. Hij had de voldoening een zijner zonen de medische loopbaan te zien kiezen ; hij liet hem echter een meer academische opleiding geven dan hij zelf had genoten : Jan Baptist promoveerde te Leuven in 1770 als medicinae licenciatus, vestigde zich te Nazareth, verhuisde na drie jaren naar Oostende, verbleef daar gedurende dertig jaren en verhuisde toen weer naar Gent waar hij overleed in 1805 (1). In Engeland waarheen hij verschillende keren reisde, had hij een zeker aanzien ; hij werd er lid van de Medical Society van Londen, wier memoirs in 1795 een brief van hem opnamen (2) en lid van de Royal Medical Society van

(1) J. Baptiste Roselt stierf volgens Kluyskens die de lijkschouwing deed van ene « concrétion osseuse dont une partie était profondément enfonçée dans la substance du cerveau ». vide Histoire de la maladie de feu le docteur Roselt, avec quelques observations sur sa vie, in J.F. Kluyskens. Annales de littérature médicale étrangère, t II Gent, 1806, pag. 384.

(2) Translation of a Letter from Dr. ROSELT, of Ostend to Dr. LETTSOM, on a case of Deafness, read October 10th 1791. In : Memoirs of the Medical Society of Londen. Vol. IV. London 1795.

Edinburgh. Zijn Engelse relaties brachten hem er toe in 1798 van Jenner pokstof te ontvangen waarmede hij te Gent een der eerste was om te vaccineren.

Uit wat we over Roselt, vader, hebben gezegd blijkt voldoende dat we onze zeventiende eeuwse chirurgijnen niet moeten aanzien voor lieden met povere schoolkennis die tegenover de licentiaten en de dokters in geneeskunde altijd de mindere waren. Al waren zij niet universitair geschoold en spraken en schreven zij geen Latijn maar Nederlands, hunne moedertaal, zij konden zich opwerken tot vaklui met een intellectuele en morele standing. Naast Palfijn is ook Roselt hiervan een treffend bewijs.

Roselt behoort voorzeker niet tot de « dii majores », die in de geneeskundige Olympos een plaatsje dicht bij Asklepios innemen, maar neemt een bescheiden plaats in in de rangen der talrijke kleinere goden die naar best vermogen en met de middelen en de kennis waarover zij beschikten getracht hebben solaas en genezing te brengen in het lijden en de ziekten van hunnen evenmens. Hij heeft vermoedelijk de geneeskunde met geen enkele nieuwe kennis verrijkt, maar hij heeft de geneeskunde met liefde gediend, de hem toegemeten talenten gedurende een halve eeuw kwistig aan zijn patiënten medelend, en hij heeft de Nederlandse geneeskundige litteratuur met een drietal werkjes verrijkt waarin hij ons een typisch beeld heeft gelaten van de plattelandspraktijk in Vlaanderen in de achttiende eeuw. Daarom acht ik het niet ongepast hem uit de vergetelheid te onttrekken en vandaag, nu we vergaderen in de Leiestreek waar hij het beste van zichzelf gaf, even voor uw geest zijn manen op te roepen en hem te gedenken.

BIBLIOGRAPHIE

1) Bekendmaeking van eenen bezonderen Hefboom, en des zelfs Aenlegging, Gebruik ende Nut in Baerens nood. Door... A. J. Rechberger... Uyt het Hoogduytsch vertaeld, met eene Voor-Reden vermeerderd, en uytgegeeven door J. A. ROSELT, Gezwoorn Wondartz en Geboortshelper, tot Machelen.

Tot Gend by de Gebroeders Gimblet, z. j. (circa 1779) XXIV + 58 blz. en uitslaande plaat.

2) Natuur- Genees- Heel- en Geboortskundige Waarnemingen en Mengel-Schriften, ten dienste van het Landvolk, uytgegeven door J. A. ROSELT, gezwooren Wondartz en Geboortshelper tot Machelen. Eerste Stuk.

Te Gend, bij J. F. Vander Schueren, in de Breidelstege bij d'Appel-brugge. M.DCC.LXXXI.

VIII + 87 blz.

3) Idem, Tweede Stuk, 1783 en 91 blz.

Drukkerij DE BERK, N. V., Graaf van Egmontstraat 41, Antwerpen. Tel. 38.05.04.